

Hästarna i Clarice Lispectors texter

Jag läser Clarice Lispector (1920-1977) så som jag läste som barn. Famlande och som i raseri. Jag läser för att läsandet ska rädda mig. Som barn hade jag en kärlek: hästarna. Kropparna som skrämde mig så var det enda jag kunde älska obegränsat. Jag läste med hästarna. Varje gång ordet dök upp på sidan: HÄST HÄST HÄST. Det skärpte min uppmärksamhet. Jag läste med hästarna. Jag läser Lispector, med hästarna, genom hästarna, som om hästarna var ALLT. Dom, hästarna, rör sig genom hennes texter. Jag följer dom. Dom hjälper mig förstå. Dom lär mig något om hjärtslag.

Varför hästar och varför Lispector, samt teoretisk bakgrund

Jag läser alltså med hästarna i fokus, utifrån ett barnsligt och nördigt perspektiv. Men också därför att hästen befinner sig i skärningspunkten mellan natur och kultur. Moa Matthis, Anne Hedén och Ulrika Milles kallas sin essäbok om hästar och hästkultur *Över alla hinder – en civilisationshistoria* (2000). Det är talande att det är just en historia om civilisationen, samtidigt som hästen också är sinnebilden för vildheten. Rolling Stones sjunger: "Wild horses couldn't drag me away, Wild wild horses couldn't drag me away". Patti Smith sjunger: "When suddenly Johnny gets the feeling he's being surrounded by horses, horses, horses, horses coming in in all directions white shining silver studs with their nose in flames". Jag vill med detta säga att hästen är en central gestalt i historien om vildheten och civilisationen. När jag läser Clarice Lispectors böcker inser jag att hästarna finns överallt där. Kanske just för att Lispector rör sig i civilisationens gränstrakter.

Susan McHugh har i boken *Animal Stories. Narrating across Species Lines* (2011) ett kapitel som heter "Velvet Revolutions: Girl-Horse Stories". Här utgår McHugh från Enid Bagnolds roman *National Velvet* (1935), och filmatiseringen av denna. Därifrån gör hon en historisk djupdykning, med brittiskt fokus, i hur kvinnor, främst i en överklassposition, fått möjlighet att rida och vad det gjort för bilden av häst-flick-relationen. Hon pekar på hur media och mediering, ofta visuella narrativ, skapar bilder av hästflickor, och därigenom också begär. Begären kan vara heterosexuella – McHugh lyfter fram hur det genom historien ofta förekommer en sexualisering av såväl flickor som hästar och kombinationen av dessa.

Exempelvis har hästen setts som ett substitut för män, varvid flickan ses som om hon rider en man. Men begären kan också vara lesbiska, och McHugh pekar tydligt på hur häst-flick-narrativet kan på en gång förstärka en patriarkal ordning och störa eller skeva den. Häst-flick-relationen kan vara queer i det att den härbärgerar ett sorts anarkistiskt begär, präglad av erotiska och sociala krafter, såsom makt och omvårdnad, hårdhet och mjukhet, vildhet och kontroll, fara och njutning. Allt detta finns i kroppen, hästkroppen och flickkroppen. Och relationen mellan dem kan beskrivas som en ”deviant passion”, som något som går utöver ett heterosexuellt begärsmönster. Jag menar att det mycket handlar om *blicken* – är det ”the malegaze” eller ”a queer eye”? Kanske båda på samma gång. McHugh menar att de texter och fenomen hon undersöker, när de läses bredvid varandra, bidrar till en nedbrytning av subjektet, till förmån för en intersubjektiv existens – människan, flickan, är inte längre ensam i centrum, hon lever tillsammans med hästen, de agerar tillsammans. Det öppnar upp för ett sätt att tänka som inte ser människan som en självklar mittpunkt, utan visar på möjligheterna för ett kollektiv att göra revolution.

Jag kanalisera i min läsning Jenny Jarlsdotter Wikströms avhandling *Materiella vändningar* (2020) en svenskspråkig och samtida läsning av Lispectors texter, där ett inlyssnande växtblivande i *Levande vatten* uppmärksammas. Jarlsdotter Wikström skriver om den materiella vändningen, en rörelse som synliggör kroppen och tingens materialitet, och hur dessa blir (och redan är) litterära. Den materiella vändningen är, menar jag, till sin ”natur” queer (ordet ”queer” förekommer i JW:s avhandling 231 gånger) i det att den decentraliserar det (manliga) mänskliga subjektet, lyfter fram en icke-autonom agens och i övrigt fuckar upp idéer om vad en text, ett narrativ, ett liv kan vara. Jarlsdotter Wikström menar att det Lispector gör är att: ”bejaka den känsla av att inte höra till människosläktet som romanens protagonist beskriver. Denna underliga känsla är nämligen något berättarjaget söker upp snarare än sörjer.” (127) Jag läser en text som bejakar begäret, som finner ett begär utan brist, ett begär inte efter det som ska göra en hel, utan som ska göra en till allt. JW skriver att: ”kopplingen över artgränser upprättas specifikt genom språk och skrivande.” (128) Jag läser en text som är en skrivande rörelse, där den skrivande rörelsen är det specifikt mänskliga som i sin specifika mänsklighet blir per se normöverskridande, artöverskridande, en möjlig omöjlighet. JW lyfter hos tidigare Lispector-forskare fram att ”Här märks det som Hélène Cixous menar utmärker *écritureféminine*: att skrivandet som skapande handling sker genom möten med andra varelser, andra kroppar – i detta fall följer jagberättaren ”lianer, stavelser,

kaprifoler, färger och ord” – och detta skrivande leder till en upplösning av hierarkier eller motsatsförhållanden som kringgärdar livet.” (131) och ”Romanen *Passionen enligt G.H.* skapar vad Marder kallar en ”gränsens fenomenologi” genom att romanen bryter mot en uppsättning givna fenomenologiska konventioner och därigenom utmanar fenomenologiska praktiker, vilka för Marder framför allt representeras av Maurice Merleau-Pontys verk. Marder menar att Lispector utvecklar en fenomenologi som är ”[en] passionerad, ickemänsklig, eller ahuman existentialism” (137) Det finns alltså en tradition av Lispector-läsningar som handlar om att skriv-läsa en upplösning av hierarkier, som begär det ickemänskliga, ett slags ”*écriturezooïque* – allt levandes skrift” (138) som skevar idén om det mänskliga, som gör det mänskliga till en omöjlig position som bara kan intas genom det ahumana. Jag tänker att det gör varje läsning av Lispector till en queer händelse. Jag läser hästarna hos Lispector. Jag begär de skeva hästkropparna, deras päls och deras riktning. När jag läser är jag inte längre människa.

Jag kommer nu gå igenom Lispectors verk, en bok i taget, och utifrån ett smalt intresse för hästarna, läsa vad varje bok säger om dem, hästarna, vad den säger om världen, vildheten, djuren och människorna. Ordningen i vilken jag läser böckerna är slumpartad, för jag tror att slumpen har betydelse. Valet av just Lispectors texter baseras på personligt intresse, hennes verk omfattar noveller och romaner, men starkt poetiska sådana, där språket blir bärare av metaforer som samtidigt är allt annat än metaforer. Exempelvis hästarna. Min läsning är också en poetisk läsning, ett slags extrem närläsning, där jag plockar ut ordet ”häst” ur texten och läser verket som om detta var det centrala, för i min läsning är det så.

Blåsa liv

Denna roman är en dialog mellan verklighetsfiktionen och fiktionsverkligheten, om ett överlevnadens skrivande och om strävan efter en form av transcendens genom att skala av mänskligheten för ett blivande, genom att skala av djuriskheten för att falla ner i sakernas immanenta materialitet. // »Jag gjorde en tavla som blev så här: en kraftfull häst med en lång och fyllig ljus man stående bland stalaktiter i en grotta.« (s. 72) »Jag är en avgrund av mig själv. Men jag kommer alltid att vara på snedden. Och de vita hästarna fyller mina pupiller med brinnande kärlek. Jag äger sju fullblod. Sex vita och ett svart.« (s. 107) // Hästen är först ett motiv för tavlan. Det är ett simpelt sätt att måla, man behöver inte ens kunna. Angela är

besatt av sakernas tillstånd, renheten, det nakna och råa, hon föreställer sig att måla en tavla som föreställer tavlan. Den tavla hon gör blir denna. Hon älskar kristaller. Hästen med kristallerna. Ljusheten. Vitheten, som kolonial i texten, fullbloden, sex vita, ett svart. Vad gör dom vita hästarna. Fyller pupillerna med brinnande kärlek. En våldsam och allt utplånande, uppslukande kärlek. En kärlek till världen som innebär erövring. Jag läser hästarna som kroppar. Jag läser som om gränsen mellan metafor och material kollapsat. Ur tavlan växer kroppen av en häst såsom stalaktiterna växer med vattnets droppar. Det är kropparna som fyller pupillerna. Jag är en avgrund av mig själv. Det är jaget som låter sig uppslukas av och som uppslukar världen. Jaget man aldrig undkommer. Subjektet som måste dö. Jag känner hästarna, *blåsa liv*, mule mot näsa, andedräkten från en kropp in i den andra. Jag känner stilla liv.

Familjeband

Dessa noveller är en samling berättelser som penetrerar något av det glättiga omslag som ligger kring vardagen, som blottar en farlig godhet, en tyrannisk kärlek. // »Jag försöker ta till vara ögonblicket för att äntligen se, nu när han inte längre har ett eget ansikte. [...] Med stillad hunger vilar då den stora hästen huvudet i handen.« (s. 106) »Hon åt som en kentaur. Ansiktet nere vid tallriken, håret nästan i maten.« (s. 114) // Hästen kommer här med maten. Den kommer som förlusten av ansikte, förlusten av subjekt. Ätandet destabiliserar mänskligheten. Det är något skrämmande och befriande, skrämmande just för att det är befriande. Ätandet binder jaget snarare till kroppen, köttet, än till tanken och medvetandet, ett nytt jag skapas genom djuret, hästen. Hästen är ett blivande, ett annat stadium av livet. Jag äter. Njuter. Svälter. Hungern som en vrede, som ett tillstånd. Plötsligt finns det. Mitt ansikte, som en häst äter jag hästkött. Äter mig. Uppstår. Jag känner banden snöras åt, knyter samman våra kroppar.

Passionen enligt G.H.

Denna meditation över städning och inredning, ursprung, ”ursprung”, mänsklighet, gudomlighet, fruktan och neutral kärlek. // »Jag skulle aldrig mer vila: jag hade stulit en glädjekonungs jakthäst. Jag var nu värre än jag själv! Aldrig mer ska jag vila: jag har stulit jakthästen av sabbatskungen. Om jag slumrar till en stund kommer ekot av en gnäggning att väcka mig. Och det är meningslöst att inte gå. I nattens mörker får flåsandet mig att rysa. Jag låtsas att jag sover men i tystnaden andas springaren. [...] utan att någonsin få veta vad jag

gjort, vid sidan av det jättelika och utmattade hästhuvudet. Utmattad av vad? Vad har vi gjort, vi som rider i trav i glädjens helvete? Det är tvåhundra år sedan jag red iväg. Senaste gången jag klev ur den utsmyckade sadeln var min mänskliga sorg så stor att jag svor att aldrig mer. [...] Jag vill att hästen ännu en gång ska leda mina tankar. Det var av hästen jag lärde mig. [...] När hästen på kvällen kallar mig till helvetet, då går jag. [...] stjäla springaren medan tid är, medan det ännu inte börjat skymma, om det nu fortfarande finns tid, för när jag stal springaren var jag tvungen att döda kungen, och när jag mördade kungen stal jag hans död. Och glädjen över mordet får mig att förtäras av njutning.« // Det finns något med hästen här som hör samman med civilisationen (i motsats till kackerlackans roll i texten, kackerlackan som på det mest obehagliga och oundvikliga sätt utgör ett slags rått liv och sak) här finns en kung och en utsmyckad sadel. Hästen är jagets stöld, ett uppror – mot vad? mot denna civilisation eller mot det fruktansvärda i livets kärna. Hästen blir ett försök till flykt, en flykt genom springande, genom utmattning, genom mord och njutning. Jag läser i hästen en (o)möjlig räddning – från vad? från jaget. Det finns spår av ondska i hästen – den kallar från helvetet. Men detta är kanske också en räddning, från en obarmhärtig godhet. Hästen ger tanke, kunskap. Den är en varelse med vilken man kan lära, avlära, omlära, den är en varelse som sår ett frö.

Stjärnans ögonblick

Lispectors mest konventionella roman, en berättelse om en flicka, berättad av en man, kretsande kring fattigdom, fulhet och hunger, innehåller bara en häst. // »Jo. Jag vänjer mig men blir inte lugn. Gud! jag har lättare för att umgås med djur än med människor. När jag ser min häst lös och fri på ängen – har jag lust att vila mitt ansikte mot hans spänstiga och sammetsmjuka hals och berätta mitt liv.« // Hästen finns här inte ens i själva berättelsen, det är som om denna fattiga historia inte gör sig förtjänt av en häst, den är alltför mänsklig. Författaren, han kan bara berätta om sig själv för en häst, han vill inte vara med människorna. Han kan inte heller relatera till dem. Han blir som besatt, fascinerad av den utfattiga och tragiska flickan, han liksom äter henne, han kan inte ha ett verkligt förhållande. Endast hästen, som har en form av frihet, kan innebära ett lugn, människans fattigdom, hennes sätt att låta materia bli mer än materia, är bara en ändlös stress.

Levande vatten

Om födande och födelse, liv och konst, om »it«, ett slags rent varande, ett könlöst animaliserande. // »Allt är drömtungt och jag skriver till dig om den – utifrån grottan kommer klappret av tiotals lösa hästar som trampar mörkret med klanglösa hovar, och från friktionen av hovarna frigörs jublet i gnistor: här är jag, jag och grottan, i den tid som kommer att bringa oss i förruttnelse.« (s. 16) »Jag låter den fria hästen springa vilt. Jag, som travar nervöst och det enda som begränsar mig är verkligheten.« (s. 21) »Rovdjuret visar tänderna och i fjärran i luften galopperar hästarna framför de utsmyckade karnevalsvagnarna. I min natt avgudar jag världens hemliga innebörd. Mun och tunga. Och en lös häst med fri styrka. Jag behåller hästens hov i kärleksfull fetischism.« (s. 48) »Jag har sett hästar som gått lösa på ängen där den vita hästen – naturens konung – om natten har utslungat sitt praktfulla gnäggande. Jag har haft utmärkta relationer till hästar. Jag kommer ihåg mig själv en gång där jag stod lika stolt som hästen själv och förde min hand över dess nakna hud. Genom dess vilda man. Jag kände mig så här: kvinnan och hästen.« (s. 64) »jag rider i trav fram och tillbaka utan att veta gränser.« (s. 99) // Å. Jag känner hästen som frihet. Det är som om jaget (Clarice?) genom konsten försöker nå något, detta »it«, en tillvaro utan mänsklighet, utan kön, utan civilisation. Hästen tar henne dit. Hästarna är fria. Men det finns annat i dem, de är komplexa. De hör delvis till det kungliga, det styrande, mäktiga. De är vilda och de härskar. Under hästen måste man underkasta sig. Då kan man komma till det karnevaliska, det är där hästen härskar. Det är där man kan bli vild och fri.

Biografin och behovet av vildhet

I Lispector-biografin *Why This World* (2014) skriver Benjamin Moser om Clarices första städer, ukrainska Chechnik och brasilianska São Geraldo, båda befolkade av vilda hästar, båda växande städer som med sin utvidgning utrotar hästarna, och med utrotningen av hästarna växer stadens språk fram. Detta, menar Moser, hör samman med Lispectors förakt för det domesticerade, hennes sökande efter ett autentiskt språk, ett annat än det borgerliga, hennes behov av frihet. Hästarna blir något att identifiera sig med, för Clarice och för hennes fiktionsgestalter. Det är ett sökande efter en förening av uttryck och intryck. Moser citerar Lispector: ”I would say: given the choice I would have been born a horse.” Hon skriver också novellen *Dry Point of Horses* (i samlingen *Soulstorm*), en abstrakt reflektion över hastens varande i världen. »The horse – naked. [...] It is freedom so indomitable that it becomes

useless to imprison it to serve man [] I have a horse within me who rarely reveals himself. [...] His form speaks. [...] It's just that when he looks, he sees outside himself what is inside himself. He is an animal who expresses himself through form. [...] The horse tells me what I am. [...] You could see the warm moist breath – the radiant and peaceful breath that came from the tremulous, lifefilled, flaring nostrils of stallions and mares in the cold of certain dawns. [...] In my mouth and on his hooves the mark of great blood. What is it we have sacrificed? [...] Free me, quickly steal the jennet while there is time, before it is too late, while there is still day without darkness, if indeed there still is time [...] And the orgiastic joy of our murder consumes me in terrible pleasure.« --- Liksom i *G.H.* finns det ondskefulla nära hasten. Det är en kollaps av ondska och godhet, för i hastens djuriskhet finns inget sådant. Att mörda ger oändlig lycka, för döden behövs för att livet ska finnas, stölden behövs för att frihet ska uppnås. Hästen är en oändlig sammanslagning av kropp och tanke, metafor och materia. Lispector älskar hästen, älskar hästen inuti henne, för att den tar henne bort från mänskligheten. Men det är inte bara en symbolisk frihetskropp, det är en verklig hästkropp, med andetag och päls och muskler. Det är något som är allt.

Hemlig lycka

Novellsamlingen som främst rör sig i situationernas och köttets ytskikt innehåller dock några hästar; // »... hellre än att stå kvar på stationen, hellre än att vara tvungen att tygla hästen som skulle springa med bultande hjärta till andra, andra hästar.« (s. 116) »Vi åt. Som den som ger hästen vatten. Det uppskurna köttet.« (s. 118) »Han skulle klara sig undan vilket jordskalv som helst genom en fri rörelse framåt, med samma stolta inkonsekvens som får hästen att gnägga.« (s. 169) // Här finns hästarna som sprickor i verkligheten, sprickor där något av mystik och annanhet läcker ut. Hästen är en kropp med bultande hjärta. Den är en ömtålig och utsatt kroppslighet, alltid nära köttet och risken att ätas. Den är omhändertagen, ges vatten, måste finnas i gränsen mellan det vilda och det älskade. Den är ett ljud och en rörelse, en möjlig flykt.

Äpplet i mörkret

Ett kärleksfullt kriminaldrama placerat i en symbolisk landsbygd. // »Vad som förvirrade honom var den myra som var så mycket större än huset där den satt på bladet tätt intill hans ögon och kantade hans synfält – hästlik och rödaktig, ett ögonblicks staty.« (s. 75) »”Hästen känner när ryttaren är rädd”« (s. 99) »... inte hindrade att Ermelinda var stark som en häst« (s.

103) »Sedan, som en kvinna som i kritiska ögonblick blir vårdslöst aktiv, ökade hon kraften mot majskolven, flera korn föll, en hästgäggning for över slätten och Francisco beordrade den att stanna« (s. 125) »Vitória hade aldrig varit så lycklig, och den som fick lida var hästen, som blev piskad och förskräckt öppnade munnen. När hästen sporrades slog den bakut och satte av i galopp – kvinnan blev överraskad, förlorade balansen och klamrade sig vilt fast vid hästens hals. [...] Hon höll sig så stilla hon kunde och blundade, lät den rödbruna hästen få fria tyglar och föra henne till betesmarken där den böjde ner sitt okuvliga huvud för att äta. Hela kvinnans kropp följde ödmjukt med hästens huvud till gräset, blundande kände hon den äta, det var en märklig frid att ledas av hästens förvirring« (s. 148) »... detta oklara tecken på en övergång till det okända gjorde honom orolig och hans oro överfördes till hästen som dunkelt berörd sparkade i luften, med den hänförda blick som en häst har.« (s. 168) »... hjärtat slog stort, generöst, hästarna rörde graciöst och skickligt på hovarna.« (s. 170) »Och där han satt på hästryggen försökte också han, med den roliga minen hos någon som kan göra fel, uppmärksamt kopiera det levande väsen han i verkligheten var« (s. 171) »Martim hade egentligen bara på ett mycket skarpt sätt blivit fysiskt medveten om dem båda upphöjda av hästarna, och genom en ännu skarpare perception hade han känt hästarna sväva fritt i luften.« (s. 175) »... och föreställa sig själv som en stor häst som man har hemma och som då och då gjorde vilda utflykter i omgivningarna, ostraffat fri, vägled av den själsliga återhållsamhetens skönhet, vilket kan jämföras med det sätt som kroppen inte upplöses.« (s. 216) »– så fort Vitória hade suttit upp på hästen och dammet av hovarna knappt hunnit lägga sig igen« (s. 225) »”Man ska inte skåda given häst i munnen”« (s. 248) »Rosen som han av misstag hade rört vid i trädgården hade fått honom att stå och stampa som en häst som har hejdats i sin galopp.« (s. 269) »... det han med skrikets rovgirighet ville ha var skogens svarta hjärta, grenarna hindrade honom från att springa fritt, men han sprang och han rev sig och knäckte grenar som en vild häst.« (s. 327) »Och som om inte ett steg hade tagits skulle han nu kunna se skillnad på sig själv och en skrämmd häst i mörkret.« (s. 330) »Mannen verkade faktiskt under ett ögonblick ha förlorat sin relativitet, precis som en häst ibland blir hjälplöst absolut.« (s. 343) »– eller hästhuvudet som hon rätt som det var upptäckte på hästen, huvudet som lagts till som en skrämmande mask på den stabila kroppen« (s. 366) // Hästarna finns här. Dom finns i språket, i liknelserna, i hur människorna förstår världen. Hästarna finns som konkret vardag, deras kroppar som kroppar, som redskap, som saker, som något att leva med. Hästarna finns som motpoler och likheter till människorna, för detta är en text som är så upptagen vid människoblivande, vid brottet, det olagliga, som skapar människa, man, kvinna,

kön, människokropp, kropp, död. Hästarna finns där, som närvaro. Som en vardaglig koppling mellan symbol och fysik.

Nära det vilda hjärtat

Debuten; som ligger närmast mitt hjärta. // »Hästen som jag hade fallit av väntade på mig vid floden. Jag satte mig på hästryggen och flög fram över sluttningarna där skuggorna redan svalkande började bre ut sig. [...] Jag kände den levande hästen nära mig, en förlängning av min kropp. Vi andades båda ungt och med klappande hjärta.« (s. 83) »En häst sprang just då fritt över den stilla slätten, benens rörelser gick knappt att se. [...] Skakad hade hon tänkt: allt, allt.« (s. 236) »... och då kommer ingenting att kunna hindra mig när jag går mot döden utan rädsla, från varje strid eller vila kommer jag att resa mig stark och vacker som en unghäst.« (s. 244) // Hästarna finns här, som ett hjärta. Här finns hästkroppen, en djurkropp som människokroppen kan bli djur tillsammans med, kan bli ett med – här kan hon bli fri, från den mänskliga kärleken och problemen. Jag läser hästen som: allt, allt. Det sista citatet är bokens sista rad. Här är hästen en fågel fenix. Den kommer efter döden, en död som är närmast euforisk. Vila och strid är samma sak, sömn och vakenhet lika utmattande. När jaget blivit häst, blivit stark och vacker, kan hon vara något annat än kvinna och flicka, hon kan vara annat än människa, hon kan inte längre bedömas och dömas, svika eller svikas. Det är, allt.

Avslutning

Jag har skrivit om hästarna i Clarice Lispectors böcker. Jag har läst hästarna i dem. Jag har läst hästarna i böckerna för att de finns där. För att de binder samman tanke med kropp och känsla. Jag hade kunnat skriva om fåglarna, om hönorna. Men hästarna har en utopisk kvalitet. Hästarna har en kropp som är mer än kropp. Hästarna är mer än mänskliga och i kontakten med hästarna kliver människorna närmare hjärtat. Mänskligheten är hos Lispector porös, och i mötet med hästarna läcker något av rent och rått liv in i människorna. Jag tänker att det är så jag känner inför hästarna, de verkliga hästarna. Att de får mig att drabbas av en så stark rädsla, vrede och lycka, att jag känner mig så tätt inpå livet, att allt står på spel och endast i denna utsatthet kan jag vara trygg. Jag läser och känner detta, intensivt. En allvarlig och ondskefylld lycka.

REFERENSER

Bagnold, Enid. *National Velvet*. Heinemann, 1935.

Hedén, Anne, Matthis, Moa och Milles, Ulrika. *Över alla hinder – en civilisationshistoria*. Bonniers, 2000.

Jarlsdotter Wikström, Jenny *Materiella vändningar. Läsningar av Parland, Lispector, Berg och Byggmästar*. Umeå Universitet, 2020.

Lispector, Clarice. *Soulstorm*. New Directions, 1989.

Lispector, Clarice. *Stjärnans ögonblick*. Tranan, 2001.

Lispector, Clarice. *Passionen enligt G.H.* Tranan, 2005.

Lispector, Clarice. *Levande vatten*. Tranan, 2007.

Lispector, Clarice. *Hemlig lycka*. Tranan, 2008.

Lispector, Clarice. *Familjeband*. Tranan, 2012.

Lispector, Clarice. *Nära det vilda hjärtat*. Tranan, 2012.

Lispector, Clarice. *Blåsa liv*. Tranan, 2014.

Lispector, Clarice. *Äpplet i mörkret*. Tranan, 2019.

McHugh, Susan. *Animal Stories. Narrating across Species Lines*. University of Minnesota Press, 2011.

Moser, Benjamin. *Why This World. A Biography of Clarice Lispector*. Penguin Books, 2014.